

VIVÈNCIES DE LA GUERRA

Núria Solà Rubio

Em dic Núria Solà Rubio, vaig néixer l'any 1929 i, per tant, quan es va instaurar la Segona República i es van treure les monges de l'ensenyament, jo encara vaig poder assistir a les escoles unificades (tot i que per poc temps). El professor que vaig tenir es deia Senyor Mercader. Era un home molt bo, amb una saviesa extraordinària per a l'ensenyament. Va ser un impacte molt gran per a mi i per a tota la resta d'alumnes: de sobte, se'ns descobria tot l'univers, la llei de la gravetat i tantes i tantes coses que ignoràvem, acostumades com estàvem a l'educació simplista de les monges. Guardava el seu record inesborrable fins a tal punt que, dotze o tretze anys després, el vaig reconèixer casualment en una fotografia que una companya de treball va dur a la feina. Jo li vaig preguntar com es deia aquell senyor, i em va dir que es deia Mercader i que era el seu cunyat, el meu estimat professor.

Quan va esclatar la guerra, em faltaven dos mesos per fer set anys, però recordo perfectament tot l'enrenou que es va generar al meu voltant: els comentaris dels meus pares (tots dos treballaven a la Hispano Suïssa), els missatges de la ràdio (a casa en teníem i alguns veïns venien a escoltar què hi deien). La gent va començar a fer refugis; tots ajudàvem a treure terra, jo de primer no sabia ben bé per què, però aviat ho vaig entendre tot. Una veu que sortia de la ràdio ens deia: "Barcelonins, barcelonins, hi ha perill de bombardeig! Abandoneu les vostres llars i aneu als refugis!". I les sirenes sonaven insistentment, i a mi em feien molta por. El primer dia no vàrem anar al refugi, sinó que ens vam estirar al terra, en uns camps que hi havia al costat de casa (vivíem al carrer Garrofers, 22, més avall del cementiri de Sant Andreu). Però després ja hi anàvem sempre, tant si era durant el dia (la meva mare pujava de la Pegaso traient el fetge per la boca) com si sonaven les sirenes durant la nit, quan dormíem. La meva mare ens despertava suaument per no espantar-nos, però jo m'espantava igual, sobretot de nit, amb els reflectors antiaeris que omplien el cel de llums i es veien les descàrregues de les bateries antiaèries del Carmel.

La meva germana gran (quatre anys més gran que jo) no s'espantava gens, al contrari, semblava que es divertia molt i sortia del refugi com el meu pare, per veure l'espectacle. No la vaig entendre mai. Hi havia una veïna, que vivia dos pisos per sobre nostre, que en aquell temps va tenir un segon fill. Al primer, que es deia Esteve i era un parell d'anys més gran que jo, la seva mare el pegava amb una corretja. A mi aquesta dona no m'agradava gens. Un dia els va ensenyar a les veïnes el braguer trencat del fill petit, que es deia Joan. El nen, pobret, duia el cullet en carn viva i no parava de plorar. A mi em va fer molta llàstima. Pocs dies després, quan érem al refugi a la nit, tot en silenci, només se sentia el plor d'en Joan. Jo vaig deixar anar la mà de la meva mare i, tota decidida, em vaig encarar a la Senyora Maria (la mare d'en Joan i l'Esteve) i li vaig dir amb molt d'èmfasi: "Senyora Maria, quin poc coneixement encomanar

un nen a París en temps de guerra!". Tothom es va posar a riure i a fer comentaris que ens van distreure un moment de l'angoixa que tots teníem.

Els avis materns s'havien fet una casa bastant gran, amb un bon jardí i un altre tros, on la meva àvia hi criava aviram de diverses classes. Estava situada al carrer d'Enric Casanovas, aquí a Verdum, quan encara tot eren vinyes. El meu avi va proposar als meus pares d'anar a viure tots plegats a casa seva i així, amb una olla menjaríem tots, ja que els aliments començaven a escassejar. Així ho vam fer. Recordo que vam iniciar la construcció d'un altre refugi a casa d'un veí dels avis, i tothom hi col·laborava. A casa dels avis encara hi quedaven dos fills, germans molt joves de la meva mare: l'oncle Alfredo, que tenia divuit anys, i la tia Neus, que en tenia setze. Un dia que van tocar les sirenes i se sentia molta fressa de l'aviació, ens vàrem posar tots a sota els llits, menys els homes i la meva germana. De sobte, vam sentir un xiulet molt fort, la porta de casa es va tancar estrepitosament i la meva germana va ficar-se sota el llit i ens va fer fora a tots de l'empenta que portava. Aquell dia sí que va tenir por. Les bombes van caure bastant a prop, al quarter, i un tros de metralla bastant gran va caure a prop de la casa dels meus avis i va trencar un cobert d'uralita. Després d'això, els meus pares van decidir dur-nos fora de Barcelona, ja que els bombardeigs eren cada vegada més seguits i més esfereïdors. La llista de morts augmentava cada cop més.

El poble escollit va ser Artesa de Segre. Ens hi van acompanyar els pares, vam llogar una casa i ens hi vam quedar la meva àvia, la tia Neus, la meva germana i jo. Cada setmana pujaven a veure'ns i portaven diners a la meva àvia. Els que es van quedar a Barcelona treballaven tots i nosaltres estàvem d'allò més bé. En aquells dies l'oncle Alfredo ja estava mobilitzat. Van passar set o vuit mesos de tranquil·litat, fins que un dia Artesa va ser ocupada per molts soldats, que situaven canons antiaeris en punts estratègics. Els carrers bullien de soldats i camions amunt i avall. Una nit va venir un soldat aragonès, a qui la meva àvia rentava la roba, tot cobert de sang i va dir que havia estat una matança molt gran. Estava molt espantat. Era la batalla de l'Ebre. És possible que en la sang del seu uniforme també hi hagués la del meu pobre oncle Alfredo, ja que poc després vam saber que havia mort en aquesta batalla. La meva àvia també estava molt espantada. Va parlar per telèfon amb el meu pare i li va explicar la situació. Però ell li va dir que no tingués por, "que no passaran". Era dels que s'ho creia. Pocs dies després, un matí, en despertar-nos, vam veure com una corrua de gent passava per davant de casa carretera enllà en direcció a Ponts. Anaven carregats amb tot el que podien portar. Alguns anaven amb carros, portaven matalassos i tota mena d'estrils de cuina i roba. Els nens més grans caminaven, i els més petits anaven a coll. Els vells feien feixugament un pas darrere l'altre. Recordo la impressió que em va fer veure aquella pobra gent. Encara ara, quan ho veig en algun reportatge, m'emociona.

La meva àvia va intentar comunicar-se de nou amb el meu pare, però les línies ja no funcionaven. Ella no sabia què fer. L'enemic va localitzar l'exèrcit a Artesa i les tropes que allí hi havia i la va bombardejar. Aleshores la meva àvia, presa

pel pànic, va tancar la casa i ens en vam anar a Montsonís. Allà vam ser-hi uns dies, fins que una veïna, que era d'Artesa i que havia fet molta amistat amb l'àvia, ens va dir que ens duria a un lloc on estaríem fora de perill.

L'àvia va agafar un cisell molt gros, i hi va posar un pernil, pa, aigua i força ous. (Ara me'n faig creus de com va tenir força per caminar tant amb aquell cistell). De bon matí, a una hora convinguda, va venir a buscar-nos la Senyora Guarnida. Nosaltres ja estàvem a punt, amb una petita motxilla a l'esquena cada una, amb les coses més imprescindibles. Vam emprendre la marxa camps a través, amagant-nos quan sentíem un avió. Vam haver de travessar el riu Segre, per un pont bastant llarg, i vam haver de fer-ho corrents. Vam caminar tot el dia pujant escarpats per uns camins de cabres i, quan començava a fer-se fosc, vam arribar a Clua, un petit poble, on una bona gent ens va oferir sopar i lloc per dormir. La meva àvia els va pagar; encara teníem diners. L'endemà vam tornar a emprendre la marxa i, camina que caminaràs, tot travessant boscos i prats. De cases, no se'n veia ni una. Tan sols un paratge desolat, amb restes de cases que havien estat destruïdes feia molts anys. Caminàvem d'esma, mortes de set. L'aigua se'ns havia acabat. Vam trobar un petit xaragall on hi havia aigua, però era ple de salamandres i, com que no n'havíem vist mai cap, ens feien molta por. La Senyora Juanita ens va dir que en podíem veure, ja que les salamandres feien l'aigua bona. Empeses per la set que teníem, no sense temor, en vam beure amb el palmell de la mà. Efectivament, l'aigua era bona.

Vam seguir camí enllà, sense trobar cases ni ningú, solament els enderrocs de cases molt antigues. Segons ens va dir la senyora Juanita, ens trobàvem a la Vall Driet (però jo, anys després, consultant un mapa, penso que es tractava de la Vall d'Illet). Va arribar un moment en què ja no podíem fer més camí; el cansament era total. La meva germana es va estirar al mig del camí amb els braços estesos com un Sant Crist, tot dient: "Jo no em moc d'aquí!". Per sort, vam veure una casa molt a prop d'on érem, i la meva àvia va anar-hi. Abans d'arribar-hi, van sortir de la casa dues dones, una més jove i l'altra més gran (no recordo si eren mare i filla o jove i sogra). La meva àvia els va demanar si ens podíem quedar a casa seva uns quants dies pagant el que acordéssim, i elles van dir espontàniament que sí. La jove ens va dir que el seu home ja feia temps que era al front i no en sabien res, i que es trobaven molt soles. El seu home es dedicava a fer carbó d'alzina; d'això vivien tots tres, precàriament pel que es veia.

La senyora Juanita, després de descansar una estona, va continuar el camí fins a Farigola, on tenia una filla. Nosaltres ens vam instal·lar en aquella casa, aïllada de la resta del món. Segons ens varen dir les mestresses, hi havia un lloc, a unes dues hores de camí, on feien pa i tenien telèfon. L'endemà, la meva àvia va fer anar a la meva tia i la meva germana, acompanyades per la dona més jove, a buscar pa i mirar de telefonar el meu pare. De pa, sí que en van dur, però les línies seguien tallades. No sabíem res de ningú. Van passar uns dies i vam veure passar avions, els quals descarregaven la seva mortífera

càrrega darrere d'unes muntanyes que teníem davant de casa. Sentíem tot l'esclat de les bombes i, fins i tot, la fressa del combat.

La meva àvia, pobra, no sabia què fer: si tornar enrere o seguir allà, tot esperant el que fos. Mentrestant, anaven passant lentament els dies. Un d'aquells dies, mentre jo jugava amb terra i pedretes ajupida al terra, vaig veure uns peus d'home que s'aturaven davant meu. Vaig alçar el cap per veure qui era i, estupefacta, vaig comprovar que era el meu pare. Ell va caure a terra i es va desmaiar. Vaig córrer cap a la casa, cridant: "El papa! El papa!". Tothom va sortir de casa i quan van veure que es tractava realment del meu pare, tots ploràvem, mirant de fer-lo tornar en si. Quan finalment el meu pare es va poder refer, va dir que era com un miracle; que portava molts dies seguint la nostra pista, voltant per les muntanyes, però que ens havia perdut el rastre i estava desesperat, ja que sense nosaltres no hauria volgut tornar a casa. La mare ja feia temps que volia que ens vingués a buscar, però ell creia que estàvem més segures a Artesa. Era de tendència republicana i creia que no podíem perdre la guerra. Si no m'hagués trobat, se n'hagués anat al front perquè el matessin. Aquell mateix dia el meu pare va voler anar a la fleca per comprovar si les línies s'havien restablert, per tal de donar-li notícies a la mare. Però tot seguia igual. Jo, que no volia deixar-me anar de la mà del meu pare, també hi vaig anar. Quan vam tornar, els marges dels camins eren plens de soldats, abatuts, estirats al terra, descansant d'una marxa esgotadora. N'hi havia de ferits; era l'exèrcit en retirada.

Quan vam arribar a la casa, vam trobar l'estat major de l'exèrcit republicà. Tenien un mapa sobre la taula i un comandant amb una vareta hi anava senyalant punts. Al voltant de la taula, altres militars escoltaven les seves ordres. El meu pare, quan va poder, va estar parlant una estona amb el capità. Segurament, li deuria explicar la situació en què es trobava. El capità li va dir: "Agafi la seva família i emporti-se-la d'aquí. L'exèrcit feixista ens ha destrossat. No trigaran gaire a ser aquí".

Jo crec que aquella nit vam dormir allà com vam poder i, de bon matí, amb el que dúiem posat, vam tornar pel mateix camí fins a arribar a Clua. Just abans d'entrar a Clua, en un marge, hi havia tres soldats. El meu pare s'hi va aturar per parlar-hi. Un dels soldats estava descalç i tenia els peus que feien pena, plens de butllofes infectades, i la cara, blanca com la cera. Ens vam ajuntar amb ells i vam decidir de fer el viatge plegats. Dos d'ells, el dels peus ferits i un altre, tots dos molt alts, eren de Barcelona. L'altre, que era caporal furrier, moreno, baixet, molt despert i el més energètic dels tres, era de Madrid. Quan els vam trobar, acabaven d'escurar els ossos d'un conill que el caporal havia robat d'un galliner. La gent del poble no els va voler donar res per menjar i ells defallien de gana; així que ell tot sol va resoldre el problema i es van menjar el conill robat a la brasa. Nosaltres vam compartir amb ells el poc que teníem i, després de fer un mos, vam entrar al poble. El ferit el vam carregar en un ase que tenien. Els peus li tocaven a terra i ell, penosament, els encongia. Els soldats no havien abandonat les armes. També duien mantes. El caporal

portava dues bombes de mà al cinyell i caminava com si fos un capità general. Quan vam entrar al poble, el pare els va dir: “Espereu-vos aquí, que aniré a veure si em volen vendre unes sàrries”. A la porta d’una casa n’hi havia unes. El meu pare hi va trucar i en va sortir un home, amb qui el meu pare va mirar de fer-hi tractes. Va explicar-li la falta que ens feien, per posar-hi els fusells i també per al ferit, que d’aquella manera no tocava tant de peus a terra. Però no hi va haver manera d’arribar a cap acord. Per més que el meu pare apugés l’oferta de diners, no les volia vendre. La gent del poble es va anar acostant per veure què passava. Quan el meu pare va tornar on érem nosaltres, el caporal furrier, tot decidit, de cara a la gent del poble que s’aplegava a la plaça, es va treure una bomba de mà que duia. El meu pare li va cridar dues vegades: “Per l’amor de Déu! No facis res!”, però ell no li va fer ni cas. Amb la bomba a la mà, va amenaçar la gent, tot dient-los que si no reculaven, faria esclatar la bomba. Tothom va fugir. Ell va agafar les sàrries, com un llampec, les va posar sobre l’animal que duien i van pujar el malalt a sobre. Quan algú treia el cap, el tornava a amenaçar i caminant a recules, mantenia la gent a ratlla, mentre nosaltres, esperonats, fugíem del poble. Quan ell ens va atrapar va dir que l’havien apedregat, però no li havien fet res. El meu pare el va renyar i li va dir que no eren maneres d’anar pel món. I ell, tranquil·lament, li va dir: “Esto es la guerra”.

Portàvem més de dues hores caminant, i el pobre ferit ja no podia mantenir els peus enlaire per no tocar les pedres (era molt alt). Travessàvem unes vinyes i el caporal va entrar en un cobert que vam trobar. Al cap d’un moment, en va sortir tot portant un cavall blanc. Les protestes de la meva àvia i del meu pare no van servir de res. L’altre soldat i el caporal van canviar el soldat ferit de muntura, amb la qual cosa el pobre anava còmodament amb les cames penjant. Ni la meva germana ni la meva àvia van voler pujar a l’ase, però jo, sí. Li ho vaig agrair tant a la pobra bèstia! Era tan dòcil. Sempre més els he estimat i, de fet, m’hagués agradat tenir-ne un, però mai no ha pogut ser.

Quan passàvem per un camp d’oliveres, vam sentir el motor d’un avió que s’apropava cap a nosaltres. Els soldats van treure el ferit i a mi de les muntures i ens vam amagar sota les oliveres, mentre el caporal foragitava els cavalls, tot posant en perill la seva vida, ja que des de l’avió, la metralladora no parava de disparar-nos. Jo tenia el cap ficat sota la soca d’una olivera. El meu pare em va dir que l’hi posés, i jo no em vaig moure. Però ma germana, en un moment que li va semblar que l’avió s’allunyava, va sortir cridant: “Ja se’n va! Ja se’n va!”. El caporal la va agafar d’un braç i va fer que s’amagués, tot renegant, mentre el “Ta! Ta! Ta!” de la metralladora tornava a sentir-se molt a prop nostre. Sens dubte, ens havia vist i volia acabar amb nosaltres. Van dir que era l’avió del “moro Juan”, que es dedicava a matar tota la gent que veia pels camins. Quan ja no vam sentir l’avió vam reprendre de nou la marxa. Vam deixar els camps i vam agafar la carretera que baixava d’Artesa cap a Tremp. Anàvem bastant tranquils per la carretera. No s’hi veia ningú ni se sentia cap soroll, només els cascots dels cavalls. Però, de sobte, vam sentir uns crits: “Els del cavall!!!”. Ens vam girar i vam veure un xicot que baixava en una bicicleta corrent tant com

podia, fins que ens va atrapar. “Aquest cavall és meu!”, ens va dir. Però el caporal no li volia tornar i aquell noi va dir que ho denunciaria a les autoritats d’Artesa i ens detindrien. El meu pare va convèncer el caporal que seria perillós que els detinguessin, ja que els podia caure un consell de guerra. Va aconseguir convèncer-lo i jo vaig perdre la meva muntura.

Era negra nit quan entràvem al poble d’Anyà. El meu pare va dir al caporal que no digués res, que el deixés fer a ell, i se’n va anar a casa de l’alcalde que una vegada va fer-nos una visita a Artesa per poder conèixer aquella gent de Barcelona. Per a ells érem una novetat. Ens preguntaven una i una altra vegada com era el mar, els tramvies i moltes coses més. Aquell dia hi havia el meu avi i el va atendre molt amablement, fins ben entrada la nit. Quan l’alcalde ens va veure, va reconèixer la meva àvia, i a nosaltres també. El meu pare li va explicar què passava i ens va fer passar a tots. Ens vam poder rentar, mentre ells ens preparaven el sopar: una amanida d’uns brots tendres molt saborosos, que no havíem menjat mai i que eren boníssims, i unes bones truites de patates, que tots vam trobar delicioses. Feia dies que menjàvem poc i malament. El bon home ens va dir que a la casa no tenia lloc per dormir, però que tenia una pallissa on podríem passar la nit, i ens hi va acompanyar amb un fanal. El meu pare ens va preparar un jaç amb la palla, i els soldats ens van donar una manta. Així, uns al costat dels altres, com si fóssim sardines, ens vam anar estirant. La meva germana no volia de cap de les maneres dormir a la palla; li feien por les aranyes i els ratolins. Jo em vaig quedar adormida escoltant el meu pare mirant de convèncer-la perquè ocupés el seu lloc.

Tot just clarejava quan vam abandonar el paller per emprendre la marxa. Vam haver de travessar un riu, jo crec que era el Segre; no baixava gaire alt, però feia molt fred i l’aigua era glaçada (deuríem ser a finals d’octubre o principis de novembre). Primer van passar el riu el ferit amb el burro; després ens van passar a mi i a la meva germana, que amb feines i treballs van aconseguir que hi pugés. Després la meva àvia, que tampoc no volia pujar-hi, però no quedava més remei. La tieta va pujar-hi sense dir res. Els homes duïen els peus xops de tant passar el riu amunt i avall.

Després d’una llarga caminada vam arribar a Ponts a primera hora de la tarda. Vam anar a dinar en una fonda que era plena de gent que duia, igual que nosaltres, les sabates trencades i els vestits bruts i esquinçats. Vam menjar un plat de potatge de cigrons amb una mica de pa i, quan tot just havíem acabat l’àpat, van entrar uns guàrdies, van detenir els soldats i se’ls van endur. El meu pare els va dir que havia de mirar què feia amb nosaltres quatre i que després ja els trobaria. El meu pare va trobar un camió de la Hispano Suïssa que portava una càrrega de cables enrotllats. Coneixia el conductor i li va demanar el favor de dur-nos fins a Manresa. Li van donar l’adreça d’una família que havia tingut tractes comercials amb l’avi. Quan totes tres ja eren dalt de la cubeta del camió, una dins de cada rull de cable, a mi no em podien desfer la mà enllaçada amb el meu pare. Plorava molt; no he plorat mai tant a la meva

vida; no el volia tornar a perdre. Ell em va prometre que de seguida tornaríem a

estar junts, però que havia de resoldre el problema dels soldats. Ell mateix em va instal·lar dins del rull, ens va tapar amb una lona i vam anar cap a Manresa. Ens van deixar davant d'una casa, d'aspecte gairebé miserable, al barri més antic. Ens va obrir la porta una dona mal vestida i bruta. Quan li vam dir qui érem, ens va atendre amablement. Va dir que ens podíem quedar, que tindríem una cambra amb un llit gran per a totes quatre. Em sembla recordar que hi havia dos o tres nois i noies que deuriem ser els seus fills.

La meva àvia, durant els tres o quatre dies que vam passar en aquella casa, no va menjar ni dormir. Ell llit tenia xinxes i ella era molt maniàtica. La meva germana li anava a comprar pomes; les hi pelava i les hi feia menjar. Nosaltres vam menjar tot el que ens van donar. A mi em van sortir uns furóncols a les aixelles (*golondrinos*, en deien), que em feien anar amb els braços oberts i em feien molt de mal. Els ulls, plens de mussols; a penes m'hi veia. La meva germana i jo fèiem cada dia una escapada a l'estació de tren, a veure si venia el meu pare. Si en el primer tren que arribava a l'estació no el vèiem, tornàvem corrents cap a casa, perquè la meva àvia no en sabia res. El meu pare, tal i com va prometre, ens va venir a buscar. Als soldats no els va passar res. Els dos de Barcelona van ingressar en un hospital, i el caporal furrier va quedar detingut a la rera guarda. El fet de no haver abandonat les armes i el testimoni del meu pare també els va ajudar. Sense perdre ni un moment, vam agafar el tren cap a Barcelona. Quan vam veure la Torre del Baró ens vam posar a plorar. La meva germana i jo li vam dir: "Papa, no hi ha arbres!". "Sí, filles, la gent els ha hagut de tallar per cuinar i escalfar-se a l'hivern, perquè no hi havia un altre combustible", ens va explicar el pare.

L'arribada a casa, el retrobada amb la meva mare, tot es confon en la meva memòria. Encara quedaven per viure temps de guerra. A nosaltres, ens van matar dos familiars: l'oncle Alfredo i l'oncle Juanito, marit d'una germana de la meva mare, que va quedar vídua amb dos fills, una nena de cinc anys i un nen pòstum. Tots plegats vam viure a casa dels avis fins que es va acabar la guerra. Després va venir la repressió, la gana, la misèria i, sobretot, la misèria intel·lectual. Van mirar de castrar-nos el cervell, i ho van aconseguir.